

Ключевые слова: українська народная кукла, кукла-мотанка, кукла-оберег, обрядова кукла, ігрушечна культура.

Summary

G.Yo.Siginishyna, G.M.Abramovych

History of Appearing and Creation of Ukrainian Folk Doll and its Educational Potential

The article studies how Ukrainian folk doll in general and reeled doll in particular appeared and was created. Plastic, ornamental, figured signs of the dolls have been mentioned. The influence of the Ukrainian folk doll onto the development and education of children has been cleared up. The way of making of the tie-knot doll and the doll made of herbs has been shown.

Key words: Ukrainian folk doll, reeled doll, doll-amulette, ritual doll, toy culture.

Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.

УДК: 373.2(091)(477)

А.Д.СІЧКАР,
старший викладач, аспірантка
(м.Київ)

Розвиток ідей діяльнісного підходу у дошкільному вихованні України в кінці XIX – першій третині XX століття: історіографія, джерельна база дослідження

У статті виокремлено і описано основні групи історико-педагогічних джерел, з метою вивчення та узагальнення матеріалу з проблеми розвитку ідей діяльнісного підходу у дошкільному вихованні України в кінці XIX – першій третині XX століття). За матеріалами історіографічного огляду досліджень та вивчення джерельної бази зазначеної проблеми визначено ідеї діяльнісного підходу, їх витоки та розвиток у вітчизняній і зарубіжній педагогіці; особливості організації практики дошкільного виховання з урахуванням природообумовленої діяльності дитини. Вибір проблеми нашого дослідження зумовлений тим, що діяльнісний підхід є однією із основних сучасних освітніх концепцій у дошкільному вихованні України.

Ключові слова: ідеї діяльнісного підходу, історіографія, джерельна база, історико-педагогічні джерела.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Пошук нових навчально-виховних технологій, що забезпечують формування активної, творчої особистості, здатної до саморозвитку, самовиховання, самореалізації у різних видах продуктивної діяльності спонукає звернення науковців до історії розвитку педагогічних знань. Розвиток теорії діяльнісного підходу – невід’ємна складова історії педагогіки. Дослідження, що презентують історіографічні аспекти розвитку ідей діяльнісного підходу у дошкільному вихованні України (кінець XIX – перша третина XX століття), сприяють глибшому усвідомленню проблем сучасного українського дошкільля й науковим пошукам шляхів їх розв’язання з урахуванням історико-педагогічного досвіду.

Аналіз досліджень і публікацій... При визначенні джерельної бази дослідження керувалися методологічними засадами для історико-педагогічних досліджень, які обґрунтували О.Адаменко (принципи відбору джерел історико-педагогічного дослідження); О.Аніщенко (етапи формування джерельної бази дослідження, класифікація джерел, форми викладу матеріалів наукового дослідження); Н.Гупан, О.Сухомлинська (хронологія, періодизація, термінологія в історико-педагогічних працях, історіографічний аналіз розвитку педагогічної думки) [1; 2; 3; 4; 12].

Формулювання цілей статті... Мета статті – систематизувати і охарактеризувати основні групи історико-педагогічних джерел з проблеми розвитку ідей діяльнісного підходу у дошкільному вихованні України (кінець XIX – перша третина XIX ст.), з метою виявлення перспектив стратегії сучасної дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу... Предметом історіографії виступає педагогічна теорія та практика впровадження ідей діяльнісного підходу у дошкільному вихованні України в контексті історичного розвитку. Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XIX – першу третину XX століття. Нижня межа дослідження – кінець XIX століття – обумовлена заснуванням спілки дитячих садків в м.Києві; становленням системи суспільного дошкільного виховання на теренах центрально-східної України; актуальністю ідей розвитку особистісних духовно-моральних, фізичних, психічних сил дитини в діяльності. Верхня межа – 30-ті роки XX століття. Окреслений період дослідження вирізняється відходом від ідей індивідуально-особистісного підходу у вихованні та гри, як провідного виду діяльності дітей дошкільного віку (спеціальною комісією, створеною

Народним комісаріатом освіти України, підготовлено робочу книжку для педагогів дитячих садків під назвою «Дошкільне виховання», в змісті якої знайшли відображення настанови III Всеросійського з'їзду, щодо орієнтування на виховання в дітей колективізму й подальшої уніфікації дошкільного виховання).

Історіографічний огляд з теми дослідження базується на вивченні педагогічних праць вітчизняних та українських педагогів, матеріалів з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та державного управління України, Центрального державного історичного архіву України в місті Києві, Державного архіву Києва та Державного архіву Київської області.

Першу групу джерел склали наукові праці вітчизняних і українських педагогів, присвячені проблемам становлення та розвитку дошкільного виховання в зазначених хронологічних межах. Аналіз книг А.Дарагань «Керівництво до дитячих садків за методикою Фредеріка Фребеля» (1862) С.Бобровської «Сутність системи Фребеля і застосування її в деяких дитячих садках Германії» (1872), Н.О. «Дитячі садки: Метода виховання і освіти Фрідріха Фребеля» (1887), Ю.Фаусек «Місяць в Римі в «Будинках Дітей М.Монтессорі» (1915), написаних за матеріалами, зібраними в ході поїздок до Німеччини та Італії, з метою вивчення педагогічної системи Ф. Фребеля, М.Монтессорі, є свідченням активного пошуку нових підходів у вихованні дітей дошкільного віку в імперську добу. Автори цих книг приймають ідеї виховання дітей з урахуванням їх діяльній природи, що передбачають виховання, освіту і розвиток дитини шляхом залучення її до посильних видів діяльності та вважають за доцільне впровадження їх в практику роботи в протипагу старим методам навчання, які позбавляють дитину «будь-якого вільного руху, можливості справжнього розвитку» [6].

Вивчення праць відомих вітчизняних вчених: А.Образцова «Просвітницькі заповіді Я.Коменського та їхнє сучасне значення» (1896), С.Немолодшева «Із історії педагогічних теорій» (1899), О.Нечаєва «Нариси з історії педагогічних вчень» (1911), П.Блонського «Ян Амос Коменський» (1915), В.Роднікова «Історія педагогіки загальної та російської» (1916), М.Рубінштейна «Історія педагогічних ідей в її головних рисах» (1922), Н.Виноградова «Нариси з історії ідей дошкільного виховання» (1925) – дослідників педагогічної спадщини Я.Коменського, Д.Локка, Ж.Ж.Руссо, Г.Песталоцці, Ф.Фребеля, М.Монтессорі дав можливість простежити витoki ідей діяльній підходу та їх розвиток в педагогіці Західної Європи XVII- початку XX ст.

Пошук методів природного виховання дітей дошкільного віку зумовив вихід у світ ряду праць зарубіжних педагогів-дослідників різноманітних педагогічних течій: Л.Гурлітта «Про виховання» (1911), що включає передмову професора Л.Оршанського; П.Монро «Історія педагогіки» за редакцією Н.Виноградова (1923). Цікавими, з позицій предмету нашого дослідження, є висвітлення німецьким професором Людвігом Гурліттом ідей Ф.Фребеля, щодо природної потреби дітей в діяльності, яка розвивається паралельно з розвитком мислення і проявляється в рухах вже в перші дні народження. «Дитина на рівні підсвідомості підпорядковується природному закону розвитку засобом гри. Якщо вона бездіяльна розумово і фізично, то це перша ознака, що вона хвора» – зазначав вчений [5, с.43]. Книга П.Монро «Історія педагогіки» присвячена характеристиці Фребелівського руху, в центрі якого стоїть дитина з її інтересами, природною потребою до діяльності, прагненням до активного пізнання шляхом різного виду дослідів, що є вихідними пунктами і засобами освіти, кінцевою метою якої є формування морального характеру. Автор характеризує виховні системи Й.Песталоцці, А.Гербарта, в центрі яких є діяльність. Реформаторство Ф.Фребеля автор вбачав в тому, що він вперше довів значимість гри, як засобу задоволення діяльній природи дитини дошкільного віку. В книзі має місце один з головних принципів вчення Ф.Фребеля, згідно якого «...в дітях творче начало переважає над здатністю до простого сприймання і вся справа виховання повинна базуватись на вродженому нахилі дітей проявляти себе в діяльності» [10, с.259].

Окрему групу джерел дослідження проблеми розвитку ідей діяльній підходу в дошкільному вихованні складає періодика, зокрема педагогічні видання. З-поміж основних джерел другої групи зазначимо такі: педагогічний і науково популярний журнал «Образование» (1896), науково-популярний журнал «Весник воспитания» (1900-1917), український педагогічний журнал «Світло» (1910-1914), журнал для матерів і вихователок «Дошкольное воспитание» (1911-1917), педагогічний журнал «Вільна українська школа» (1917-1919); педагогічний журнал «Шлях освіти» (1922-1930).

З огляду на предмет нашого дослідження варті на увагу праці П.Каптерева «Засновник дитячих садків, його послідовники і противники» (опублікована в трьох номерах журналу «Образование» за 1896 рік) та Л.С. «Ідеї Фребеля у вихованні дітей віком 3-6 років», опублікована в першому номері науково-популярного журналу «Весник Воспитания» 1901 року. Автори чітко визначили основні ідеї виховної системи Ф.Фребеля, що беруть початок від загальних законів розвитку природи: природо обумовлена діяльність дитини; творчість і діяльність дітей знаходить відображення в іграх і заняттях; в основі пізнавальної діяльності дітей – інстинктивна допитливість, інстинктивний пошук

знань та задоволення від відкриття нових фактів; дитяча діяльність розвивається в сім'ї і в дитячому садку за допомогою іграшок, ігор і занять; свобода, самодіяльність, самовиховання – сутність існування і необхідна умова правильного розвитку людини, починаючи з дитинства [7].

На сторінках першого на підросійській Україні україномовного журналу «Світло» має місце аналіз ідей вітчизняних та зарубіжних педагогів щодо діяльнісного спрямування у вихованні дітей дошкільного віку у публікаціях С.Русової «Песталоцці-Фребелівський будинок у Берліні» (1910), «П.Лесгафт та його педагогічні ідеї» (1912), «Жан Жак Руссо (1712-1912)» і ін.

У ряді статей, опублікованих на сторінках журналу «Дошкольное воспитание», висвітлювались ідеї діяльнісного підходу у вихованні дітей Ж.Ж.Руссо (Н.Лубенець «Біля життєдайного джерела» (1912); Г.Песталоцці, Ф.Фребеля (Н.Лубенець «На батьківщині Фребеля» (1911), П.Єгупов «Французьке Фребелівське товариство і його дитячі садки» (1914); М.Монтессорі (І.Брюкостайський «Виховна система пані Монтессорі» (1913) та їх впровадження в практику дошкільного виховання за кордоном. Науковий інтерес становить публікація Н.Лубенець «Фребель і Монтессорі». Автор розкрила в порівняльному аналізі основні положення теорії дошкільного виховання німецького педагога Ф.Фребеля і італійського педагога М.Монтессорі та виокремила ідеї (Ф.Фребеля, М.Монтессорі), які витікають з діяльнісної природи дитини, що були актуальні на той час у вітчизняній теорії дошкільного виховання і практиці дитячих садків на теренах України [8].

У статтях, опублікованих в журналі «Шлях освіти» впродовж 20-х років ХХ ст., а саме: Я.Мамонтова «Песталоцці і сучасність» (1927), А.Голотова-Готліба «Життєвий шлях Г.Песталоцці», О.Музиченка «Ідеї Песталоцці на Україні й у Росії» (1927), Н.Бериштейн (Янтарської) «Генріх Песталоцці» (1927), Мединського «Ж.Ж.Руссо, Л.Толстой, як представники вільного виховання» (1928), Е.Вовгерса «Монтессоріанство в Бельгії та Голандії» (1929), наряду з аналізом педагогічних ідей діяльнісного спрямування педагогів-класиків, автори відзначали їх актуальність у вихованні дітей на той час у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. Варто відмітити, що ідеї діяльнісного підходу, які лежать в основі педагогіки Г.Песталоцці розглядалися дописувачами (Я.Мамонтовим, О.Музиченком) на сторінках вищезазначеного видання під кутом радянської ідеології, що втілювалась в системі освіти того часу. Педагогічні погляди Г.Песталоцці трактувалися як першооснова ідеї єдиної трудової школи, що забезпечує політехнічну освіту і висуває на перший план формування трудових навичок. В «трияді голови, серця і руки» (розвитку розумових, моральних, фізичних сил дитини) у виховній системі Г.Песталоцці, авторами чільне місце відводилось фізичному «робочому» вихованню» [9, с.6; 11, с.59].

З огляду на недостатню історіографічну розробленість проблеми діяльнісного підходу в дошкільному вихованні нами приділено увагу дослідженню джерельної бази, зокрема, документальних джерел (опублікованих та не опублікованих), які розкривають особливості становлення, розвитку дошкільного виховання на засадах ідей діяльнісного підходу. Окрему групу джерельної бази нашого дослідження складає інформація з матеріалів фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного історичного архіву України в місті Києві, Державного архіву Києва. Залучені до наукової роботи матеріали класифікували таким чином: законодавчі, нормативні й управлінські документи місцевого і загальнодержавного рівнів; матеріали з'їздів, нарад дошкільних працівників; звітна документація установ, закладів освіти, адміністративних осіб.

Науковий інтерес склали законодавчі, нормативні й управлінські документи місцевого і загальнодержавного рівнів: «Статут Київського товариства народних дитячих садків (1907)»; «Статут Київського Фребелівського товариства по сприянню справі виховання» (1907), Положення про Фребелівський педагогічний інститут (1907), Статут українського товариства дошкільного виховання дітей під назвою «Дитяча хата» (1918) «Регламент дитячих садків» (1918), Закон УНР «Про надання прав державної служби співробітникам позашкільної освіти і дошкільного виховання» (1919), Постанова НКП «Про безперервність занять в дошкільних закладах» (1919) «Інструкція дитячим садкам і захисткам» (1919), Декларація Народного комісаріату освіти УРСР «Про соціальне виховання дітей» (1920); Постанова Наркомун освіти «Система соціального виховання дітей УРСР» (1921), – зосереджені в ЦДАВО України у фонді 166 Народного комісаріату освіти УСРР, фонді 2201 Міністерства народної освіти Української держави, фонді 2581 Міністерства народної освіти Української народної республіки. та фондах 442 Канцелярії Київського подільського та Волинського генерал-губернатора і фонді 707 Канцелярії попочителя Київського учбового округу ЦДІАК України. Вивчення зазначених документів дає можливість визначити роль громадськості (педагогічних товариств), державних та партійних органів в організації та управлінні дошкільним вихованням. Зазначимо, що законодавчі, нормативні й управлінські документи місцевого і загальнодержавного рівнів окрім архівних джерел містяться також у окремих виданнях та виданнях: педагогічного журналу «Вільна українська школа», «Вісник Наркомпросу УРСР», «Бюлетені НКО УСРР» (1922-1934 рр.).

Значно збагатила джерельну базу нашого дослідження інформація матеріалів з'їздів і нарад дошкільних працівників: Всеукраїнського з'їзду з дошкільного виховання і позашкільної освіти 28-31 грудня 1918 р. (*ЦДАВО України: ф. 2201, оп. 2, спр. 503*); з'їзду діячів позашкільної освіти й дошкільного виховання в Києві 10-13 січня 1919 [13]; чотирьох Всеросійських з'їздів з дошкільного виховання за участю українських делегацій, що відбулися в 1919, 1921, 1924, 1928 роках (*ЦДАВО України: ф. 166, оп. 15, спр. 2188, 8451*), матеріалів підготовки Всеукраїнського з'їзду позашкільної освіти і дошкільного виховання, який мав відбутися 10-13 січня 1919 року (*ЦДАВО України: ф. 2201, оп. 2, спр. 506*); наради по дошкільному вихованню при Міністерстві Народної Освіти 19-20 червня 1918 року (*ЦДАВО України: ф. 2201, оп. 2, спр. 505*); нарад з питань організації, розвитку і завдань дошкільного виховання (1918) (*ЦДАВО України: ф. 2581, оп. 1, спр. 162; ф. 2201, оп. 2, спр. 517*); Всеукраїнської наради працівників дошкільного виховання 6-7 травня 1921 року (*ЦДАВО України: ф. 166, оп. 9, спр. 1270*); протоколи нарад центрального методологічного комітету Наркомпросу УСРР №1-10 та матеріали до них (1923) (*ЦДАВО України: ф. 166, оп. 3, спр. 467*). Ці матеріали дають можливість об'єктивно дослідити стратегію розвитку дошкільного виховання в окреслений період.

Про підготовку педагогічних кадрів для роботи в дошкільних установах з урахуванням ідей діяльнісного підходу дізнаємось з матеріалів Народи по дошкільному вихованню від всіх вищих Педагогічних шкіл в Києві 18-20 червня 1918 року (*ЦДАВО України: ф. 2201, оп. 2, спр. 505*), матеріалів до курсів з дошкільного виховання (*ЦДАВО України: ф. 2201, оп. 2, спр. 509; ф. 2201, оп. 2, спр. 510; ф. 2581, оп. 2, спр. 160*); інформації відділу дошкільного виховання про теми лекцій для співробітників дошкільних установ в українському семінаріумі (1918) (*ЦДАВО України: ф. 2581, оп. 1, спр. 169*); доповідної записки Київського товариства народних дитячих садків про зміст та організаційні умови підготовки керівниць для народних дитячих садків (1918р.) (*ЦДАВО України: ф. 2201/с., оп. 2, спр. 505*); протоколу обговорення питань щодо підготовки вихователів для українських дитячих садків (1918) (*ЦДАВО України: ф. 2201, оп. 2, спр. 505*); навчальних планів, тематики, змісту лекцій для слухачів стаціонарного навчання та педагогічних курсів Фребелівського педагогічного інституту (1909-1917рр.), зібраних у фонді 707 ЦДІАК України (*оп. 163, спр. 9; оп. 164, спр. 9; оп. 165, спр. 9; оп. 166, спр. 9; оп. 167, спр. 9; оп. 198, спр. 317; оп. 247, спр. 120*) та фонді 346 ДАК (*оп. 1, спр. 7, 22, 23, 37, 41, 42а, 57, 78, 84*), де представлено матеріали КВІНО (1920-1924 рр.): навчальні плани, програми, розклад занять, тематика лекцій для слухачів денного, вечірнього відділень та слухачів курсів дошкільного (1920), а з 1923 року – факультету соціального виховання.

За матеріалами звітної документації з фондів Центрального державного історичного архіву України м. Києва (*Ф. 707, оп. 198, спр. 314; оп. 202, спр. 10, ч. 16; оп. 262, спр. 3; оп. 283, спр. 1; ф. 855 оп. 1, спр. 13*) дізнаємось про діяльнісні засади організації навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку в дошкільних установах К. Безменової (1883), народному дитячому садку Київського товариства сприяння вихованню і захисту дітей (1904), дитячих садках пані Гамер і Конорович в Бердичеві і Чернігові (1910-1911), Н. Данилевич в місті Гайсині (1917) та стан підготовленості педагогічного персоналу до їх здійснення в період імперської доби. Матеріали звітної документації департаменту позашкільної освіти і дошкільного виховання за 1917-1918 роки (*Ф. 2581, оп. 1, спр. 157; Ф. 2201/с., оп. 2, спр. 503*); українського дитячого садка товариства «Дитяча хата» за 1917-1918 роки (*Ф. 2201, оп. 2, спр. 517*); звітів, доповідей, протоколів, планів науково-педагогічних і методичних кабінетів при відділах народної освіти України (1924р.) (*Ф. 166, оп. 4, спр. 399*) із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України свідчать про актуальність ідей діяльнісного підходу в дошкільному вихованні Української Народної Республіки та УСРР (20-ті роки).

Висновки... Вивчення історіографії та джерельної бази дослідження проблеми розвитку ідей діяльнісного підходу у дошкільному вихованні України в кінці XIX – першій третині XX ст. дає змогу засвідчити про значний інтерес у наукових педагогічних колах до окремих її аспектів. Однак цілісного дослідження зазначеної проблеми в даних хронологічних межах не виявлено. Потребує окремого вивчення проблема внеску українських педагогів у розвиток ідей діяльнісного підходу в дошкільному вихованні. Джерельна база проблеми достовірна і різноманітна, що надає можливість детально досліджувати історію розвитку ідей діяльнісного підходу у дошкільному вихованні України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Адаменко О. В. Українська педагогічна наука в другій половині XX ст. : [моногр.] / О. В. Адаменко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 704 с.
2. Аніщенко О. В. Наукові дослідження з історії професійної освіти та історії педагогіки : метод. реком. науковцям-початківцям / О. В. Аніщенко. – Ніжин : вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. – 49 с.
3. Гупан Н. М. Актуальні проблеми методології історико-педагогічних досліджень / Н. М. Гупан // Рідна школа. – 2013. – № 4-5. – С. 53-56.
4. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 224 с.

5. Гурлит Л. О. Воспитание / Людвиг Гурлит. – С.-Петербург, 1911. – 84 с.
6. Дарагань А. Руководство к детским садам по методике Фредерика Фребеля / Анна Дарагань. – С.-Петербург, 1862. – 152 с.
7. Каптерев П. Засновник дитячих садків, його послідовники і противники / П. Каптерев // Образование. – 1896. – № 1. – С. 12–30; № 3. – С. 29–41; № 4. – С. 5–15.
8. Лубенец Н. Фребель и Монтессори / Н. Лубенец // Дошкольное воспитание. – 1914. – № 7. – С. 483–506; № 8. – С. 550–570.
9. Мамонтов Я. Песталоцці і сучасність / Я. Мамонтов // Шлях освіти. – 1927. – № 1. – С. 1–9.
10. Монро П. История педагогики. – Ч. 2. – Новое время / П. Монро ; под ред. Н. Д. Виноградова. – М. : Государственное издание, 1923. – 342 с.
11. Музиченко О. Ф. Ідеї Песталоцці на Україні й у Росії / О. Ф. Музиченко // Шлях освіти. – 1927. – № 1. – С. 57–73.
12. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
13. Труды з'їзду діячів Позашкільної Освіти й дошкільного виховання в Києві 10-13 січня 1919 року / за ред. М. Ільїнського. – Кам'янець на Поділлі, 1919. – 97 с.

Анотація

А.Д.Сичкарь

Развитие идей деятельностного подхода в дошкольном воспитании Украины в конце XIX – первой трети XX века: историография и источниковедческая база исследования

В статье выделены и описаны основные группы историко-педагогических источников с целью изучения и обобщения материала по проблеме развития идей деятельностного подхода в дошкольном воспитании Украины в конце XIX – первой трети XX века. На основании историографического анализа исследований и изучения источниковедческой базы, определены идеи деятельностного подхода, их развитие в отечественной и зарубежной педагогике; особенности организации практики дошкольного воспитания с учетом естественной потребности ребенка в деятельности. Выбор проблемы нашего исследования обусловлен тем, что деятельностный подход является одной из основополагающих современных образовательных концепций в дошкольном воспитании Украины.

Ключевые слова: идеи деятельностного подхода, историография, источниковедческая база, историко-педагогические источники.

Summary

A.D.Sichkar

Development of the Ideas of the Activity Approach to the Preschool Education in Ukraine in the Late XIX – Early XX Century: Historiography and Source Materials Research

The main groups of historical and educational sources to examine and summarize the material on the issue of the development of the ideas of activity approach in pre-school education in Ukraine at the end of XIX – early XX century is identified and described in the article. Based on the analysis of historiographical research and study of the source base, the ideas of the activity approach, their development in domestic and foreign pedagogy, especially the organization of the practice of early childhood education in a view of the natural needs of the child in the activity are defined. The choice of the theme of our research is determined by the fact that activity approach is one of the fundamental modern educational principles in preschool education in Ukraine.

Key words: the idea of the activity approach, historiography, source materials, historical and pedagogical sources.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 165.742+37.032+577.23

В.І.СЛЮЗКО-ПЛАХТІЙ,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький);
О.І.ОНИЩЕНКО,
викладач
(м.Хмельницький)

**Джерельна основа дослідження науково-педагогічної спадщини подільського педагога
М.М.Дарманського**

У статті зібрано і систематизовано відповідно до тематики джерельну базу про життєвий і професійний шлях Миколи Дарманського як видатного педагога-реформатора Поділля, а також підібрані аналітичні статті про його науково-педагогічні пошуки і досягнення в галузі педагогічних наук. Вперше складено авторський каталог публікацій про М.Дарманського.

Ключові слова: реформатор, освіта, керівник.